

WIPO-WTO'NUN, FİKRİ MÜLKİYET HUKUKU ALANINDAKİ AKADEMİSYENLER KOLOKYUMU (Cenevre, 28 Haziran – 9 Temmuz 2004)*

I. GİRİŞ

Gelişmekte olan 20 ülkeden birer fikri mülkiyet akademisyeninin¹ davet edildiği WIPO-WTO'nun ortaklaşa düzenlediği Kolokyumda² bu iki kurumun gündemindeki fikri mülkiyete ilişkin konular hakkında görüş alış-verişinde bulunulmuştur. TRIPS merkezli konuların tartışıldığı oturumlara Cenevre'de bulunan uzmanların da katılımı sağlanarak tartışmalar yürütülmüştür.

Kolokyumun ilk haftası, WIPO Akademi binasında geçti. Bu bina, WIPO'nun merkez binasından ayrı olup, kütüphane de burada bulunmaktadır. İkinci hafta ise, WTO'nun binası kullanıldı. Buradaki ilk günlük program tarihi bir salonda yapıldı. Bu salona tarihi misyonu yüklememin nedeni, TRIPS müzakerelerinin bu salonda yapılmış olmasıdır. Sonraki günlerde program yine aynı binada, fakat başka bir salonda gerçekleşti.

Kolokyum, WIPO-WTO'nun yeni bir girişimi olup, amaçları şöyle özetlenebilir:

- i) Gelişmekte olan ülkelerdeki fikri mülkiyet alanındaki hocalara, bu iki kurumun faaliyetlerine ilişkin yeni bilgileri aktarmak,
- ii) Katılımcılar ile anılan iki kurumun personeli arasındaki bilgi ve görüş alış-verişini sağlamak,
- iii) Fikri mülkiyet alanındaki yeni gelişmeler üzerinde durmak,
- iv) Yeni eğitim teknikleri geliştirmek ve teknik işbirliği sağlamak.

II. ELE ALINAN KONULAR

Ele alınan konular, aynı zamanda WIPO ve WTO'nun gündemindeki konular olup, bunları özet şeklinde şöyle sıralamak mümkündür:

1-) WTO'nun Tanıtımı: WTO'nun Fikri Mülkiyet Bölümü Direktörü Mr. Adrian OTTEN, WTO'yu tanıtmaya ihtiyacı duydu. Globalleşme karşıtlarının eleştirilerine cevap şeklinde daha ziyade WTO ne değildir sorusunu baz alarak bir tanıtım yaptı.

WTO'yu kuran 1994 tarihli Merakeş Anlaşmasına göre Bakanlar Konferansının (bu Konferans anlaşmanın en üst düzey karar alma merciidir), en az iki yılda bir kez toplanması

* **Av. Dr. Cahit SULUK**, İstanbul Barosu ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi (csuluk@hotmail.com).

¹ Ülke ve katılımcılar listesi (alfabetik olarak) : **1) Arjantin:** Andres MONCAYO VON HASE, **2) Barbados:** Tara LEEVY-MALCOLM, **3) Brezilya:** Maristela BASSO, **4) Kamerun:** Atangcho Nji AKONUMBO, **5) Sili:** Carmen Gabriela IGLESIAS MUNOZ, **6) Çin:** Zhu LANYE, **7) Mısır:** Yasser Mohammed GADALLAH, **8) Gürcistan:** David GABUNIA, **9) Gana:** Kingsley K. K. AMPOFO, **10) Hindistan:** N. S. GOPALAKRISHNAN, **11) Ürdün:** Ahmad Nouri ZIADAT, **12) Kenya:** Lucas SESE, **13) Malezya:** Heng Gee LIM, **14) Meksika:** Marisela RODRIGUEZ SALVADOR, **15) Nijerya:** Adebambo Anthony ADEWOPO, **16) Filipinler:** Susan P. D. VILLANUEVA, **17) Sudan:** Akolda M. TIER, **18) Tayland:** Jakkrit KUANPOTH, **19) Türkiye:** Cahit SULUK, **20) Zambiya:** G. M. KANJA. Programa, Gürcistan'dan davetli katılımcı gelmemiştir.

² *Kolokyum:* Aynı dalda bulunanların tartışmalı ilmi toplantısıdır.

gerekmektedir. Bu bağlamda Aralık 1996'da Singapur'da, Mayıs 1998'de Genevre'de, Kasım-Aralık 1999'da Seattle'da, Kasım 2001'de Doha'da ve nihayet 2003'te Cancun'da toplanmıştır. Bu toplantılarda fikri mülkiyete ilişkin konular da ele alınmıştır. Örneğin, Doha'da ilaç patentleri, Cancun'da ise coğrafi işaretler ajandanın başında yer almıştır. Kolokyum'da Doha ve Cancun'daki fikri mülkiyete ilişkin konular üzerinde ayrıntılı olarak duruldu.

Burada son olarak belirtelim ki, WTO'nun fikri mülkiyetle ilgili personel sayısı 5'tir. Ancak uluslararası düzeyde fikri mülkiyet haklarının korunmasında TRIPS'in önemi nedeniyle bu bölüm, oldukça etkindir ve birçok çalışmanın altına imza atmıştır.

2-) WIPO'nun ve WIPO Akademi'nin Tanıtımı: WIPO Akademi'nin direktörü Mr. Mpazi SINJELA'dan, eğlenceli bir anlatımla, fikri mülkiyetin kısa tarihçesini, WIPO'nun bugünkü durumunu ve ana aktivitelerini dinledik. Yine Akademi'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği programlar hakkında kendisinden bilgi edindik³.

WIPO Akademi'nin eğitim programları şunlardır: i) Uzaktan eğitim (internet aracılığıyla), ii) Profesyonellerin eğitimi, iii) Politika geliştirmek, teknoloji ve araştırma, iv) Eğiticileri eğitmek. Burada tanıtımı yapılan program, bu son gruba girmektedir.

3-) Fikri Mülkiyet Korumasının Önemi ve Yararları: Bu oturumda fikri mülkiyet korumasının ekonomik, teknik ve kültürel gelişmeye katkıları üzerinde duruldu. Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin ekonomilerindeki fikri mülkiyet koruması karşılaştırmalı olarak incelendi.

4-) WTO'nun Kuruluşu ve Özellikle TRIPS'in Arka Planı: 1947 tarihli GATT'tan TRIPS'e işleyen süreçteki müzakerelerin bir özeti sunuldu.

5-) WIPO'nun Yönettiği Fikri Mülkiyete İlişkin Uluslararası Anlaşmaların Tanıtımı: Bu oturumda genel bilgiler verildi. Katılımcılar fikri mülkiyet hocaları olduğu için buna benzer birkaç oturumdan fazla yarar sağlanamadı. Durum fark edilir edilmez, oturumlarda daha fazla tartışmaya yer verilerek katılımcıların katılımı sağlandı.

6-) TRIPS: i) Sınai mülkiyete ilişkin hükümler, ii) Fikir ve sanat eserlerine ilişkin hükümler: Bu oturumda kısa kısa TRIPS'in kapsamına giren sınai mülkiyet haklarına değinildi. Bu oturumlar genel bilgilere ayrıldığından, yine katılımcılar için yara sağlamadı. Zira katılımcılar, fikri mülkiyet hocası olduğu için bu konuları zaten biliyorlar.

7-) Maddi Hukuka İlişkin Patent Kanunu Anlaşma Taslağı (SPLT): Marka Kanunu Anlaşması (TLT) ve Patent Kanunu Anlaşması (PLT) gibi metinlerden farklı olarak bu anlaşma taslağında patentler bakımından yenilik, tekniğin bilinen durumunun aşılması gibi esasa ilişkin konuların uluslararası boyutta uyumlaştırılması üzerinde duruldu. Tebliğciye markalarla ilgili maddi hukuka ilişkin (STLT) herhangi bir anlaşma taslağının gündemde olup olmadığını sorduğumda, olumsuz cevaptan sonra bana böyle bir şeyi hayal dahi edemediğini, zira markalar bakımından ülkelerin maddi hukuk bakımından çok farklı düzenlemelere sahip olduğunu belirtti.

8-) TRIPS - Kamu Sağlığı, 14 Kasım 2001 tarihli Doha Deklarasyonu⁴: *Ar-Ge* ve kamu sağlığı arasındaki dengenin nasıl kurulabileceği, etik sorunlar, zorunlu lisans, AIDS ve

³ Akademi hakkında bilgi için bkz. <http://www.wipo.int/academy/en/overview.htm>

⁴ Bilgi için bkz. www.wto.org

sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar ve ilaçta patent koruması gibi konular ele alındı. Doha Deklarasyonu ile kamu sağlığı amacıyla ilaçlara ulaşımına sağlanan kolaylıklar üzerinde duruldu. Bu oturumda ileri sürülen görüşler gösterdi ki, bugün fikri mülkiyetin en tartışmalı konularından birisi ilaçta patenttir. Konu, özellikle bulaşıcı hastalıkların kol gezdiği Afrika gibi bölgeler bakımından önemini daha da fazla hissettirmektedir.

9-) Fikri mülkiyet, E-Ticaret, İnternet, Alan Adları: Bu başlıklar altında fikri mülkiyetin teknoloji ile olan etkileşimi ele alındı.

10-) Markalara İlişkin Yeni Gelişmeler: Bu oturumda Marka Kanunu Anlaşması (TLT) gibi konular ele alındı. Oturumda bir ara tanınmış markalar konusu hararetle tartışıldı. Zaman sorunu nedeniyle WIPO'nun bu konudaki tavsiye niteliğindeki kuralları hatırlatılarak oturum kapatıldı.

11-) Coğrafi İşaretler: İki haftalık programda coğrafi işaretler hatırı sayılır bir yer tuttu. Programı ilk okuduğumda konuya ilişkin oturumların sıkıcı geçeceğini düşünmüş, ancak daha sonra bu düşüncemde yanıldığımı fark ettim. Bu oturumlarda oldukça zevkli ve zihin açıcı bilgiler paylaşıldı. Bugün uluslararası düzeyde fikri mülkiyetin en tartışmalı konularından bir coğrafi işaretler olup, bu konu ajandanın başlarında yer almaktadır. Oturumlardan birinde Avustralya'dan ve AB'den iki uzmanın katılımı sağlandı. Avustralya'lı gelişmekte olan ülkelerin, AB ise gelişmiş ülkelerin sözcülüğünü üstlendi demek hata olmayacaktır. Bu tartışmada AB'nin, TRIPS'in coğrafi işaretlere ilişkin hükümlerinin şaraplardan başka diğer ürünleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi önerisi tartışıldı.

12-) WIPO ve WTO Kütüphanelerinin Tanıtımı: Her iki kütüphaneye farklı günlerde birer saatlik süreyle gezi düzenlendi. WIPO'nun kütüphanesinde yaklaşık 35 bin adet kitap ile 300 civarında periyodik bulunmaktadır⁵. WTO'nun kütüphanesi biraz daha büyük. Ancak periyodik bakımından daha fakir. WIPO son yıllarda e-kütüphaneye önem vermeye başlamıştır. Kütüphane personeli, kurumlarını tanımlarken *Bilgi Yönetim Merkezi* ve *E-Kütüphane* kavramlarını tercih etmektedir.

13-) PCT: PCT'nin genel tanıtımı, PCT'nin ulusal patent ofislerine faydaları, istatistikler ve anlaşmaya ilişkin yeni konular ele alındı. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkelerin kaygılarının neler olduğu üzerinde duruldu.

14-) WIPO'nun Uluslararası Tescil Mekanizması: WIPO'nun Uluslararası Bürosu aracılığıyla gerçekleştirdiği tesciller anlatıldı. Bu kurumun sorumluluğundaki sınai mülkiyet haklarına ilişkin tescil prosedürüne kısa kısa değinildi. Bu bağlamda özellikle PCT, Madrid ve Lahey Sistemleri tanıtıldı.

15-) Biyoçeşitlilik (biodiversity), Geleneksel Bilgi (Traditional Knowledge) ve Folklor (Expression of Folklore): Bugünlerde WIPO ve WTO'da biyoçeşitlilik, folklor ve geleneksel kültürün anlatımı gibi yeni konular oldukça yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda fikri mülkiyet haklarına yeni koruma modelleri ve yeni koruma çeşitlerinin ekleneceği beklenebilir. Ya da fikri mülkiyet şemsiyesi altında olmasa dahi yeni ve kendine özel (*sui generis*) koruma modelleri ortaya çıkacaktır. Fikri mülkiyete ilişkin gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki tarihi geçmişe dayanan tartışmaların, burada anılan yeni konular açısından da tekrarlanacağını bugünden tahmin etmek mümkün.

⁵ Bilgi için bkz. <http://www.wipo.int/library/en/index.html>

16-) Biyoçeşitlilik ve Biyoteknoloji: Bu oturumda TRIPS m.27.3 (b) üzerinde ayrıntılı olarak duruldu. Anılan bent hükmünün yorumu, aynı maddenin 1. ve 2. fıkraları dikkate alınarak yapıldı. Özellikle genetik kaynaklar konusu oldukça yoğun bir şekilde tartışıldı. Amerika’lı ve Brezilya’lı iki uzmanın da katılımı sağlanarak gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin konuya yaklaşımı iki tez şeklinde ortaya konuldu. Tabii katılımcılar gelişmekte olan ülkelere geldiği için Brezilya’lı alkışları topladı.

17-) Yeni Bitki Çeşitleri, UPOV ve Konuya İlişkin Anlaşmalar: Yeni bitki çeşitlerinin korunmasına ilişkin Uluslararası Birliğin (UPOV) kısa tarihi geçmişi, yaptığı anlaşmalar gibi konular üzerinde duruldu. Ayrıca yeni bitki çeşitlerine ilişkin uluslararası sözleşmenin 1978 ve 1991 versiyonlarının farkları, UPOV Konvansiyonu ile TRIPS, Convention on Biological Diversity (CDB) ve ITPGRFA gibi ilgili diğer uluslararası sözleşmeler arasındaki ilişkiler ele alındı. Bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin bu birliğe bir an önce üye olup, çalışmalarında rol alması Ülkemiz açısından önemlidir.

18-) Fikri mülkiyet Hakları ve KOBİ’ler: KOBİ’lerin fikri mülkiyet haklarından nasıl yararlanacağı üzerinde duruldu.

19-) WTO’nun İhtilafları Çözüm Mekanizması ve TRIPS: TRIPS’e benzer şekilde Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (*DSU*)’ne ilişkin anlaşma, Dünya Ticaret Örgütünü kuran Marekeş Anlaşmasının eklerinden birisidir. Merkezin sorumluluk alanı sadece TRIPS, yani fikri mülkiyet hakları ile sınırlı olmayıp, ayrıca Merkez, WTO’nun faaliyet alanına giren ürünler, hizmetler ve tarım gibi alanlarda da ihtilafları çözümlenmeye aracılık etmektedir. İhtilaflar özellikle tarım alanında yaşanmaktadır.

WTO’yu kuran anlaşmanın bir özelliği de üye ülkeleri anlaşmaya uymaları yönünde bir takım hükümler içermesidir. Bu bağlamda özellikle ihtilafların çözüm mekanizması önemli bir yer tutmaktadır. Üye ülkeler, ikili görüşmelerle sorunların çözümünü gerçekleştiremezlerse anılan Merkez aracılığıyla bir Panel’in kurulmasını sağlayarak mahkeme benzeri bir mekanizma ile sorunları çözebilmektedir⁶. Kolokyum’da bu konuda kurulan panellerden örnekler verilerek konu irdelendi.

20-) WIPO’nun Tahkim ve Arabuluculuk Merkezinin (ADR) Tanıtımı ve Faaliyetleri: 1994 yılında kurulan merkezin faaliyetleri anlatıldı. Merkezin çalışma prosedürü anlatıldıktan sonra çözümlendiği olaylar istatistiklerle ortaya konuldu⁷.

21-) “TRIPS Alanında Akademik Kapasite Artırımı” Paneli: Panel’de WIPO ve WTO’nun temsilcilerinin kısa konuşmalarının ardından katılımcı akademisyenler ülkelerindeki duruma işaret ederek fikri mülkiyet alanında kapasite artırımının nasıl sağlanacağı konularında sırasıyla söz aldılar. Diğer bir deyişle, üniversite hocalarının, fikri mülkiyet haklarına ilişkin mahkeme uygulamasından tescil prosedürüne kadar birçok alanda ülkelerinde ne tür katkılar sağlayabileceği tartışıldı. Ortak görüşlerin yanında farklı yönlerin de ortaya çıktığı Panel oldukça yararlı geçti.

22-) Katılımcıların Sunuşları: Programda son iki gün katılımcıların tebliğlerine ayrılmıştı. Fikri mülkiyet alanında olmak kaydıyla herkes dilediği bir konuyu seçerek sunuşunu yaptı. Her sunuştan sonra tartışmalara zaman ayrıldı.

Katılımcıların sunuşunu gerçekleştirdiği tebliğlerin başlıkları şunlardır:

⁶ Bilgi için bkz. http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm

⁷ Bilgi için bkz. <http://arbiter.wipo.int/center/index.html>

- i) Patentler ve TRIPS,
- ii) TRIPS ve Geleneksel Bilgi (Traditional Knowledge),
- iii) TRIPS'in Afrika'daki küçük çiftçilere etkileri,
- iv) TRIPS'in Afrika'nın Gelişimine Etkisi,
- v) TRIPS ve OAPI Sistemi: İlaç Patentleri ve Sağlık,
- vi) İlaç patentleri,
- vii) Fikri mülkiyet hakları ve kamu sağlığı,
- viii) Patentler ve ilaçlara erişim,
- ix) Patent ve markalara ilişkin yargı yetkisi,
- x) KOBİ ve fikri mülkiyet hakları,
- xi) Tasarımların kümülatif (çoklu) korunması,
- xii) TRIPS ve fikir ve sanat eserleri,
- xiii) İhtilafların çözümü ve fikri mülkiyet hakları,
- xiv) Tükenme ilkesi,
- xv) Tanınmış markalar,
- xvi) Fikri mülkiyet ve ekonomik gelişme,
- xvii) Fikri mülkiyet öğretimi,
- xviii) Fikri mülkiyetin değeri ve rekabete etkisi,
- xix) İlaç patentleri ve zorunlu lisans.

Tarafımdan sunulan tebliğ “Tasarımların Kümülatif Korunması” başlığını taşıyordu. Türkiye’de konunun algılanışı, korumanın altında yatan nedenlerle. taraf menfaatleri gibi alt başlıklar üzerinde durdum. Konu hakkında, tartışmalar sonucunda büyük ölçüde konsensus sağlandığını söyleyebilirim. Ülkemizde konuya yaklaşım haksız rekabet eksenli olduğu düşünülürse bir süre daha bu konudaki tartışmaların süreceği beklenebilir.

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bugün fikri mülkiyet hakları, dünyanın neredeyse her köşesinde tartışılan ve üzerinde kafa yorulan popüler bir alan haline gelmiştir. Anılan haklar, dünya ekonomisindeki artan önemine paralel olarak ulusal ve uluslararası gündemin başında yer almaktadır. Konu oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Patent, marka ve tasarım gibi klasik konulara ilişkin yeni gelişmeler yaşanmakla birlikte tamamen yeni konular tartışmaların odağında yer almaktadır. İ Sözelimi, biyoçeşitlilik, geleneksel bilgi ve folklor bunlardan bazılarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin, fikri mülkiyet haklarının şekillenmesinde rollerinin bir hayli sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bunda başta kalifiye insan gücünün yetersizliği olmak üzere ekonomik imkansızlıklar, bilgi kaynaklarına ulaşımında yaşanan sorunlar ve bunlara bağlı olarak politika üretmemeye gibi faktörler rol oynamaktadır. Bu tespitler Ülkemiz bakımından da geçerlidir.

Şunu da belirtelim ki, gelişmekte olan ülkelerde fikri mülkiyet alanında kapasiteli akademisyenler bulunmaktadır. Sözelimi, katılımcıların bir kısmı, fikri mülkiyet konusunda Harvard, Yale, Max Planck Institute ve Pierce Law Center gibi eğitim kurumlarında master, doktora ya da doktora sonrası çalışmalar yapmıştır. Akademisyen olmayan uzmanların da bulunması mümkündür. Ne var ki, bu tür başarılı çalışmalar bireysel kalmakta ve sistemli bir yapıya dönüştürülememektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sistemli başarının yakalanabilmesi, bu alanda birtakım politikaların belirlenmesine ve uygulanmasına bağlıdır. Bu yapılmadığı sürece, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin fikri mülkiyet alanında belirlemiş olduğu koruma modellerini ve ilkeleri kabul etmekten başka çareleri kalmamaktadır. Sonuçta, anılan iki blok arasındaki menfaatlerin dengelenmesi mümkün olamamaktadır.